

Sveučilište u Zadru

Pomorski odjel - Nautički odsjek

Preddiplomski sveučilišni studij Nautike i tehnologije pomorskog prometa
(jednopedmetni -redoviti)

Sebastijan Košta

Tradicionalno pomorsko nazivlje u Preku

Završni rad

Zadar, 2017.

Završni rad

Tradicionalno pomorsko nazivlje u Preku

Sveučilište u Zadru

Pomorski odjel - Nautički odsjek

Preddiplomski sveučilišni studij Nautike i tehnologije pomorskog prometa
(jednopedmetni -redoviti)

Tradicionalno pomorsko nazivlje u Preku

Završni rad

Student/ica:

Sebastijan Košta

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Nikola Vuletić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Sebastijan Košta**, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom **Tradicionalno pomorsko nazivlje u Preku** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujna, 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Prethodne spoznaje.....	6
3. Pomorstvo i brodogradnja u Preku.....	8
4. Istraživanje i građa.....	9
5. Analiza građe.....	20
6. Zaključak.....	22
7. Literatura.....	23
8. Sažetak.....	24
9. Summary.....	25

1. UVOD

Jedna od posljedica ubrzanog društvenog razvitka i pojave masovnih medija u današnjem suvremenom svijetu je promjena načina komunikacije, a često se zanemaruje važnost i potreba za očuvanjem zavičajnih govora koji nestaju. Naime, pomorski nazivi koji su se koristili u puku dio su naše povijesti, ali mnogi od njih odlaze u zaborav i danas se ne upotrebljavaju u svakodnevnom govoru. Iz toga je proizašla želja za provedbom istraživanja čiji je cilj očuvanje pomorskog leksika te prevencija osiromašenja terminologije vezane uz pomorstvo u mjestu Preku na otoku Ugljanu. Prema kazivanjima ispitanika, u Preku je bilo oko 80 gajeta. Kako Prečani nisu bili ribari, za razliku od susjednih Kaljana i Lazarećana, a niti brodograditelji, većinom su koristili gajete i druge brodove za prijevoz do drugih otoka na kojima su imali posjede, kao što su Rava, Rivanj i Sestrunj, te za prijevoz do Zadra i prigradskih naselja, gdje su obrađivali zemlju.

U prvom dijelu završnog rada osvrnut ću se na dosad provedena istraživanja na ovu temu. Zatim ću prikazati provedbu terenskog istraživanja koje se sastoji od intervjuja sa mještanima Preka. Na kraju, bit će provedena usporedba rezultata istraživanja s pomorskim nazivljem u okolnim naseljima.

2. PRETHODNE SPOZNAJE

Prvi hrvatski znanstvenik koji se sustavno počeo baviti istraživanjem našeg pučkog pomorskog nazivlja bio je Petar Skok. Dobar dio građe koju je prikupio uvršten je u njegov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* [1]. Prethodno je dio građe objavio u popularnom izdanju, namijenjenom najširoj publici, pod naslovom *Od koga jadranski Jugosloveni naučiše pomorstvo i ribarstvo? Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu* [2]. Kako se vidi iz naslova, Skoka je najviše zanimalo porijeklo našega pomorskoga nazivlja. U kontekstu tadašnjih nategnutih odnosa između Italije i Jugoslavije, kod nas je vladalo neprijateljsko raspoloženje prema svemu što se, opravdano ili još češće neopravdano smatralo talijanskim. Skok je, međutim, uvidio da postoje i stariji jezični slojevi, prije svega dalmatski, a onda i mletački dijalekt, iz kojih su Hrvati masovno posuđivali pomorske riječi mnogo prije nego što su uopće došli u dodir s talijanskim jezikom. Skok je isticao da su se pomorski nazivi posuđivali jer prvi Slaveni koji su došli na Jadran nisu ništa znali o pomorstvu te da su te posuđenice jednako naše, kao i bila koja slavenska riječ, i da ne treba od njih zazirati.

S obzirom na Skokove ciljeve i interese, njegov terenski rad nije išao za time da prikupi sve naše pomorsko nazivlje, već da ono što zabilježi bude dovoljno ilustrativno za njegove radove. Međutim, 1949. godine došlo je do zaokreta. Skok je očito uspio uvjeriti tadašnje vlasti da je potrebno standardizirati našu pomorsku terminologiju i da ona mora počivati na narodnom jeziku. U tu svrhu pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu osnovana je komisija za pomorsku terminologiju koja je već sljedeće 1950. godine pokrenula kampanju prikupljanja pučkoga pomorskog nazivlja za budući pomorski rječnik. U tadašnjim uvjetima, Akademija se morala osloniti na pomoć obrazovanih ljudi s terena, uglavnom lokalnih učitelja i svećenika. Kako bi oni bili što bolje upućeni u metodologiju prikupljanja građe, Akademija je izradila dokument pod naslovom *Naputak za prikupljanje narodnih pomorskih naziva* [3]. Taj dokument sadrži opis svih tematskih cjelina koje treba obraditi, opremljen je i crtežima broda koje je trebalo pokazati ispitanicima, a osim toga sadrži i upute o tome kako pristupiti ispitanicima. Kako *Naputak* nije potpisan, ne zna se točno tko mu je autor, no iz teksta je vidljivo da pristaje uz Skokove tolerantne poglede na pitanja "jezične čistoće". *Naputak* upozorava da će u narodnoj terminologiji «biti dosta stranih izraza, ali ti su izrazi prisvojeni, postali su naši, primili su naše jezične oblike, te stoga na treba zazirati od njih» [3]. Brojni primjeri iz govora otoka Vrgade upućuju na to da je glavnu riječ u izradi upitnika mogao imati jezikoslovac Blaž

Jurišić, porijeklom s tog otoka. Istraživači su dobili slobodu da se prilagode uvjetima na terenu, no autori *Naputka* inzistirali su na tome da se ispitanike pusti da slobodno govore na dijalektu i da ih se nipošto ne ispravlja. Tražilo se i da istraživanje bude tako temeljito provedeno, da se nakon njega više nitko ne treba vraćati u dotično naselje, kako bi još nešto zapisao.

Očekivano, kvaliteta tih anketa znatno je varirala jer je ovisila o umješnosti istraživača koji nerijetko, kao obrazovani ljudi koji su se izdigli iznad teškoga života ribara i težaka, nisu dovoljno znali o temi koju istražuju. Primjer vrlo kvalitetno obavljene ankete je ona koju je tada u Nerezinama, značajnom pomorskom i brodograditeljskom središtu, proveo Valentin Žuklić [4]. Iz maloga broja anketa koje Radovan Vidović citira u svom *Pomorskom rječniku* [5], vidi se da je velik dio anketa bio ne baš osobito uspješan. Pozivamo se ovdje na Vidovićev rječnik jer je vrijedna građa, prikupljena 50-ih godina 20. st., danas nedostupna. Znamo i to da nije iskorištena za izradu pomorskoga rječnika, što je cilj koji si je Akademija bila zacrtala, a o razlozima možemo samo nagađati. Nije korištena niti u izradi *Pomorskoga leksikona* [6], koji je sve samo ne doprinos standardiziranju pomorske terminologije na temelju narodnoga nazivlja.

U svakom slučaju, u kampanji Akademije obrađeno je nazivlje iz 111 mjesta, sudeći po obavijestima koje je o tome donio Jurišić [7]. Od toga su na području sjeverne Dalmacije sljedeća mjesta: Betina, Božava, Ist, Lun, Murter, Pag, Pašman, Premuda, Sali, Savar, Ugljan, Veli Rat, Zaglav, Zlarin i Žman. U slučaju Pašmana i Ugljana, ne znamo odnosi li ovo na čitave otoke ili samo na istoimena mjesta na njima (u popisu inače ima općenitih naznaka, kao npr. Boka Kotorska ili Pelješac). Kako se vidi, prostor sjeverne Dalmacije, kao jedno od najvažnijih ribolovnih područja s mnoštvom malih ribarskih brodova u ono vrijeme, nedovoljno je pokriven, a izostali su i ovdašnja manja brodograditeljska središta poput Brbinja, Kali, Neviđana i Sukošana.

Također u 50-im godinama 20. st. pokrenuta je još jedna inicijativa na istraživanju pomorskoga nazivlja, ovaj put na mediteranskoj razini. Riječ je o projektu *Lingvistički atlas Mediterana*, među čijim je glavnim pokretačima bio hrvatski jezikoslovac Mirko Deanović. Za *Lingvistički atlas Mediterana* izrađen je upitnik ili kvestioner od 850 pitanja, koja su obuhvaćala termine iz geomorfologije, pučke meteorologije, brodogradnje, plovidbe, ribarstva te morske flore i faune. Takav pristup, iako se kod njega gubi ideal slobodnoga kazivanja, omogućuje maksimalnu usporedivost građe iz različitih naselja i jezika te je u tom smislu mnogo ekonomičniji. Obala tadašnje Jugoslavije u mreži potvrda *Lingvističkog atlasa Mediterana* bila je

zastupljena sa sedam punktova: Rovinj, Punat, Sali, Komiža, Korčula, Cavtat, Muo. Projekt nikada nije došao do kraja, iako su sva potrebna istraživanja provedena, pa je Deanović počeo objavljivati svoje ankete u domaćim časopisima. Od tih anketa, najuspjelija je ona u Salima na Dugom Otoku [8]. Upitnik *Lingvističkog atlasa Mediterana* poslužio je Filipiju i Buršić Giudici za prikupljanje građe za *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora* [9].

U novije vrijeme, Vladimir Skračić i Nikola Vuletić sa Sveučilišta u Zadru pokrenuli su projekt *Jezični atlas pomorske i ribarske kulture Dalmacije i Kvarnera* (JAPRK). Njihov se upitnik specifičan po tome što je orijentiran na konstrukciju malih ribarskih brodova, tipičnih za ovaj kraj, kao što je gajeta, te na tehnike ribanja koje su karakteristične za Dalmaciju i Kvarner. Oni su dosad prikupili građu u većini od 55 naselja, koliko je zacrtano programom projekta [10], među kojima je i Preku susjedno mjesto Kali [11].

3. POMORSTVO U PREKU

Prema kazivanju mojih ispitanika, Prečani nisu bili brodograditelji. Većina preških brodova izgrađena je u Betini, a neke gajete građene su i u Sukošanu. Kazivanja ispitanika govore da Prečani nisu bili ribari kao susjedi Kaljani, što se vidi i po tome što u Preku nema naziva za rubnu dasku s lijeve strane broda koja sprječava da mreža padne u more. Najviše su koristili brodove za prijevoz do Zadra gdje su radili ili do okolnih naselja, u kojima su obrađivali zemlju. Kako su imali posjede i na okolnim otocima, poput Rivnja, koristili su brodove najčešće za prijevoz drva.

Najčešći tradicionalni brod u Preku bio je gajeta koja se pokretala četirima veslima i latinskim jedrom. Osim toga, Prečani su imali i manje brodove poput batele i kaića, a guc je bio dosta rijedak. Kaići su mogli imati četverokutno oglavno jedro koje se u Preku zove *trieva*. Od većih brodova pamte se samo dva tipa štilac (u Preku: *štela* ili *štelica*), u vlasništvu braće Gregov zvanih Kapulići. Imali su po jedno glavno jedro (jedan oglavno ili *trievu*, a drugi sošno ili *rundu*) te flok. Stariji se sjećaju i rijetkih bracara koje su također imale oglavno jedro.

Poznata je priča o preškim lavandijerama (praljama) koje su u 19. i početkom 20. stoljeća zarađivale za život pranjem rublja zadarskoj gospodi. O teškom životu preških lavandijera govori i tragična smrt njih šesnaest, koje su stradale u prevrtanju broda kojim se prevozilo čisto rublje u Zadar. Lavandijere su po rublje odlazile ponedjeljkom, a opranu robu vraćale subotom brodovima na jedra i vesla. Dana 2. studenoga 1891. u 7 sati, nedaleko od otočića Galevca

(Školjića), brod se pod udarom juga nagnuo te prevrnuo i potonuo na dubinu od 3 metra. Od 31 putnika, 7 muškaraca i 24 žene, stradale su one žene koje su bile u unutrašnjosti broda, gdje su se sakrile od nevremena.

4. ISTRAŽIVANJE I GRAĐA

U svrhu dobivanja građe od ispitanika koristio sam se tehnikom polustrukturiranog intervjua: povremenim pitanjima usmjeravao sam njihovo kazivanje, nakon čega bih preslušao snimke intervjua te, prateći sadržaj upitnika JAPRK-a, provjerio koji se pojmovi nisu pojavili u razgovoru, a onda bih se vratio ispitanicima i postavljao im precizna pitanja.

Građa koja je ovdje predstavljena prikupljena je od mještana Preka tijekom terenskih istraživanja provedenih u kolovozu 2017. Građa obuhvaća leksik drvenog broda, geomorfologiju, meteorologiju i plovidbu, što čini otprilike polovicu pitanja iz upitnika JAPRK-a. Zbog naravi nazivlja koje se istražuje, a koje se dobrim dijelom odnosi na predmete i prakse koji su izišli iz uporabe, razgovarao sam mahom s osobama starije dobi. Ispitanici su mi bili Ivica Sorić (1941) umirovljeni pomorac za završenom srednjom pomorskom školom, Dobroslav Stipanov „Dobre“ (1925) inače najstariji ispitanik sa završenom osnovnom školom, Mario Košta (1959) diplomirani inženjer brodogradnje, Mladen Gregov „Bleki“ (1961) precizni mehaničar, Miro Sorić (1933) nastavnik tjelesnog odgoja, Miljenko Stipanov (1941) također umirovljeni kapetan sa završenom srednjom pomorskom školom, te Ante Košta (1950) strojobravar.

U bilježenju građe koristio sam se znakovima hrvatske latinice te tradicionalnim znakovima za duljinu i intonaciju. Ostali znakovi su:

<©>: komentar ispitanika

<↑>: jak vjetar, a znak

<↓>: slab vjetar.

<—>: nema odgovora.

Prazna mjesta pokraj pojedinih rednih brojeva ukazuju na pitanja koja su Skračić i Vuletić u međuvremenu uklonili iz upitnika, mahom zato što u većini istraženih naselja ispitanici nisu znali odgovoriti od njih.

4.1. Građa

4.1.1. Geomorfologija

1. More; u moru (lokativ): *muôre; ù_moru*
2. Otvoreno more (na Jadranu): *kùlaf*
3. Obala: *krôj*
4. Neotočno kopno: *guôrnji krôj*
5. Uvala: *vâla*
6. Manja, nezaštićena uvala: *vâlica*
7. Žalo: *žôlô*
8. Pijesak: *sabûn*
9. Plitki, muljeviti završetak uvale: *jôz*
10. Kanal: *konô(l)*
11. Tjesnac: *štrèt*
12. Rt: *pûnta*
13. Otok: *škôlj*
14. Otočić: *školjîć*
15. Stjenovita obala: *škrâpe*
16. Garma, procijep ili potkopina u hridi: *gôrma*
17. Greben: *sîka*
18. Travnato dno: *vôliga*
19. Pjeskovito dno: *sabunîka, sabunîčina*
20. Oštro, kamenito dno: *gròte*
21. Dno obraslo svrdlicima: —
22. Brak, podmorska hrid bogata ribom: *brôk*
23. Zadjev, mjesto gdje mreže zapinju: *zôđiv*
24. Podmorski ponor: *ambîs*
25. Pličina: *plîcînä*
26. Morska struja: *korènat*

27. Sjeverozapadna (NW) morska struja: *zmòrašnji korènat*
28. Jugoistočna (SE) morska struja: *jùžnji korènat*
Napomena: Govorilo se i *guòrnja vodà* (iz smjera Zadra), *duònja vodà* (ozdola), ali samo u slučaju uskih prolaza
29. Plima: *płima*
30. Oseka: *òseka*
31. Mrtvo more: *mřtvo muòre*
32. Nagla promjena razine mora: *šćigaica*
33. Val: *marèta*
34. Odbijanje valova od obale: *rebatajica*
35. Veliki val: *kòlap*

4.1.2. Pučka meteorologija

36. Sjeverni vjetar (N): *tramuntòna, trmuntòna*
37. Sjeveroistočni vjetar (NE): *bùra, ↓ burîn, ↑ fortûna bùre*
38. Istočni vjetar (E): *levânat, ↓ levantarîn, ↑ levantòra, lavantòra*
39. Jugoistočni vjetar (SE): *jùgo, ↓ jùžina, ↑ fortûna jùga*
40. Južni vjetar (S): *òstro, ↓ oštrîn*
41. Jugozapadni vjetar (SW): *dešòto, lebić ↑ lebićòda*
42. Jugozapad (strana svijeta): *jâprk*
43. Zapadni vjetar (W): *pulènat, ↑ pulentàcina*
44. Sjeverozapadni vjetar (NW): *meštrò, ↓ meštralîna, ↑ meštralòda*
45. Sjeverozapad (strana svijeta): *zmòrac*
46. Udar vjetra: *rèful*
47. Olujni vjetar (npr. olujno jugo, olujna bura): *fortûna bùre, fortûna jùga, ragòn bùre*
48. *Vjetar jača: vřtar krèši, vřtar sforcivo*
49. *Vjetar pada, smiruje se: vřtar kalmivo*
50. *Vjetar prestaje: bonacivo*
51. Potpuno mirno more: *bonâca ka ûlje, kâlma bonâca*
52. *More je uzburkano: ìma môra*

53. Lahor, povjetarac: *bôva, fījôd*
54. Naglo nevirijeme: *neviêra*
55. Vihor: *šijûn*
56. Nadolazeći olujni oblaci na zapadnom horizontu: *kalôda*
57. Maglušтина: *foškaica*
58. Mladak: *mînà*
59. Prva četvrt: *přvi kvàrat*
60. Uštap: *užbà*
61. -
62. -
63. -
64. -
65. Halo (prsten oko Mjeseca): *kolumbôr*

Dodatak: Bilješke iz pučke meteorologije

Predviđanje vremena po Mjesecu i morskim tijelima: *Kàd mîsec leži, undà ti morôš bi bûdan, kàd mîsec stojî, undà mòreš pøj lèci. Tô se odnòsi na bruôd, recîmo àko si se nègdi viezô.* Ova se prognoza odnosi na prvu i zadnju četvrt mjeseca, kada mjesec ima „rogove“. Ako su okrenuti prema gore, očekuje se slabo vrijeme. *Kàd je zvîzda tîk mîseca, učinî će bûra.* Ovdje je *zvîzda* zapravo Venera.

Predviđanje vremena po prilikama na Velebitu oblacima: *Na planîni kàd se vîdu gôri ôblaci, e ûnda ti je znâk da će bûra brzo dôli.*

Poslovice: *Trmuntôna, bûra pariçôna.* Znači: kada puše tramuntana, uslijedit će bura. *Trmuntôna škûra, jûgo durô.* Znači: iza oblačnoga vremena s tramuntanom, slijedi više dana juga.

Iz kazivanja o vjetrovima u Zadarskom kanalu: *Îma meštrôla, îma jûga, îma trmuntône... Znôš çà ti je trmuntôna? Za rèci, sà smo u Priêku, trmuntôna ti je kad pûše od Pètrçon. Àko je ovàko rôvno, po konôlû, ònda je meštrô. I oštrîn... oštrîn ti je od jûga pa ònda recîmo od Kukljîce prèma grôdu. A jûgo ti je àko je po konôlû, kà je drîto po konôlû vîtar i marèta, ònda je prôvo jûgo. A lavantôra, lavantôra je, dà si tî sàda na konôlû, ònda ti griê iz Šukošàna prèma Kalî. Pulentàçina ti je dà od Ugljôna pûše prèma grôdû.*

4.1.3. Plovidba i luka

66. Jedriti: *ìdriti*
67. Podići jedro: *dìgnuti ìdro*
68. Spustiti jedro: *kalâti ìdro, majnâti ìdro*
69. Usmjeriti brod na vjetar: *orcâti, u uôrcu*
70. Usmjeriti brod niz vjetar: *požâti, u krmù; naredba: požôj*
71. Promijeniti stranu s koje jedro prima vjetar: *bracâti*
72. Burdižati, križati pri jedrenju protiv vjetra: *burdižâti © burdižâti, to je da sà òćeš na Ugljôn, a pûše meštrô, ònda ti morôš pôjti gôri pa dôli, pa gôri pa dôli.*
73. Zamah, inercija pri kretanju broda: *brîva*
74. Pristati uz obalu: *kuštâti*
75. Pristati bočno (uz drugi brod ili rivu): *stâti alâj*
76. Teglit drugi brod: *remurcâti*
77. *Potonuo je: pòšo je fôndo*
78. *Brod se ljulja: vólja se*
79. Uronjen, opterećen na provi (o brodu): *inprovôn*
80. Uronjen, opterećen na krmu (o brodu): *inkrmôn*
81. Luka: *pòrat*
82. Mula: *mûl*
83. Lukobran: *đîga*
84. Zid uzduž mula ili lukobrana: *parapèt*
85. Mandrač: *madrâc*
86. Bitva (na mulu): *kolôna*
87. Stup za privez broda okružen morem: *garofulîn*
88. Lučko svjetlo: *ferô*
89. Svjetionik: *lantiêrna*

4.1.3. Drveni brod: osnovna podjela i dijelovi

90. Koje su se vrste brodova tradicionalno koristile u vašem mjestu? *batèla, kaïc, gùc, gajèta, braciêra, štèla* ili *štèlica* (brod duljine 15-16 m, uske i izvijene prove, imao je po jedno o glavno ili sošno jedro i flok, služio je za prijevoz građevnoga materijala)
91. Prova: *pruôva*
92. Krma: *krmà*
93. Srednji, otvoreni dio broda (između krmenog i provenog škafa): *korïto*
94. Pregrada što dijeli sredinu broda od provenog ili krmenog škafa: *parapèt*
95. Grotlo, unutrašnjost broda namijenjena teretu (na većim brodovima): *štîva*
96. Kaljužnica: *santîna*
97. Paluba: *kuviêrta*
98. Gaz: *koliko peškô* [opisni odgovor; nijedan ispitanik ne zna za točan termin]
99. Kobilica: *kolûmba*
100. Ključni spoj kobilice i statve: —
101. Štitna kobilica: *šijolèta* © *po tîn se izvukivàlo i kà bi se potrošilo, undà bi se mînjàlo*
102. Središnje pasmo: *prmezô*
103. a) Provena statva; b) krmena statva: a) *provèna àšta*; b) *krmèna àšta*
104. Produžetak provene statve: *karòc*
105. Željezna traka na provenoj statvi: —
106. Protustatva (u provi): *kontraàšta*
107. Statveno koljeno (u krmi): *kontraàšta*
108. Špirun: *špirûn* © Ispitanikova supruga kaže *pinûn*, a on je ispravlja: *pinûn je onô na braciêri*.
Neki drugi ispitanici uopće ne razumiju riječ *špirun*.
109. Sva rebra skupa, orebrenje: *glôve* (pl.)
110. Rebro: *glôvâ, kuôrba*
→ Imaju li provena i krmena rebra drukčiji naziv od ostalih? Ne.
111. Rebrenica: *lokôca*
→ Imaju li provene i krmene rebrenice drukčiji naziv od ostalih? Ne.
112. Slivnice na rebrenicama: *manikèle*

113. Gornji dio rebra: *câpul*
114. Izdanak rebra: *štîl*
115. Razmak između rebara: *lokòća*
116. Unutarnja uzvojna proveza: *veržîna*
117. Platica: *madîr*
118. Podspojak platice: —
119. Vršna platica: *òpas*
120. Podspojak vršne platice: *kontraòpas*
121. Kobilična platica: *panižiê*
122. Druga platica od kobilice: —
123. Platica koja se stavlja posljednja (obično četvrta): *bragèta*
124. Razmak između platice: *kimênti* (pl.)
125. -
126. Rubna letvica: *kordûn*
127. Zakrivljenost palube: *cervadûra*
128. Središnja palubna trenica: —
129. Sponja palube: *katîna*
130. Sponja na koju je naslonjen jarbol: *trâstan*
131. Sponja za sjedenje: *katinèla*
132. Ukrepno koljeno (koje podržava sponju): —
133. Sržnica, površnica: *ràzma*
134. Palubna proveza: *kuvertèla*
135. Rašlje, vjenčanica: *zòja*
136. Prolaz po bokovima: *koridûr*
137. Pražnica otvorenog, srednjeg dijela broda: *sojiêr*
138. Palubna ograda: *mîrtva bônada, murôda*
139. Rubna daska s lijeve strane prove: —
140. Rub palube bez ograde (za dizanje mreža): *ràzma*
141. Palubne izljevnice: *manikèle*
142. -
143. Palubni otvor: *purtèla*

- 144. Poklopac palubnog otvora: *purtèla*
- 145. Poklopci za otvoreni, srednji dio broda: *pukapôrta*
- 146. Jarbolni otvor na palubi: *gôla*
- 147. Bitvica na rubu palube: *mônkul*
- 148. Podignuti dio palube na krmu: *kàsar*

4.1.4. Gradnja drvenoga broda

- 149. a) Brodograditelj; b) šuperač: a, b) *kalafôt*
- 150. Brodogradilište: *škviêr*
- 151. Navoz, vlaka za izvlačenje brodova: *skalôda*
- 152. Saonice za porinuće: *vôži*
- 153. Pragovi za saonice: *palônke*
- 154. -
- 155. Čime se sve premazivao brod? *katrôm; paklîna*
- 156. Premaz(iv)ati brod: *katramîvâti, paklîti*
- 157. Štap s janjećom kožom za premazivanje broda: *stûmulj* (nesiguran odgovor)
- 158. Stupa, kučina: *stûpa*
- 159. Šuperiti: *kalafatîvâti*
- 160. Oštro dljeto: *liētò*
- 161. Usko dljeto za šuperenje: —
- 162. Drveni čekić za šuperenje: *macuôla*
- 163. Dljeto za vađenje stupe: —
- 164. Pločica s oznakama kojom se brodograditelj služi za oblikovanje oplata i rebara: —
- 165. Letva za centriranje konstrukcije broda: —
- 166. Letva vodilica za pribijanje platica: —
- 167. Vitlo za istežanje broda na suho: *vînc*

4.1.5. Oprema drvenoga broda

168. Oprema broda: *ôrma*
169. Opremiti brod: *ôrmati bruôd*
170. Sidro: a) općenito; b) veliko, s dva kraka; c) malo, s četiri kraka: a) *sîdro*; b) *ônkara*; c) *môčâk*. Napomena: *ônkara* je i rasklopno sidro.
171. Vitica sidra: *vitîca*
172. Sidreni krak: *mâra*
173. Nokat na sidrenom kraku: *pâta*
174. Palica sidra: —
175. -
176. Spustiti sidro u more: *surgâti*
177. Dići sidro: *salpâti sîdro*
178. Sidreni konop: *surgadîna*
179. Konop za oslobađanje sidra: —
180. Kormilo: *timûn*
181. Osnac kormila: *măškul muškî*
182. Očnica kormila: *măškul žênski*
183. Ručica kormila: *jarguôla*
184. Veslo: *veslò*
- Nabrojite nazive pojedinih vesala: *parôda* (desno natrag), *trâstan* (lijevo naprijed)
185. Drška vesla: *žerûn*
186. -
187. Obli dio vesla koji naližeže na sohu ili na škaram: —
188. Lopata vesla: *pâla*
189. Škaram, drveni palac o koji se upire veslo: *škèram*
190. Vjenčić za veslo: *štròp*
191. Blazina za škaram: *kušinèt*
192. Soha: *sòha*
193. Utor za sohu: *škâtula*
194. Istaknuto ležište za krmeno veslo: —

195. Jaram za vesla: *jôrôm*
196. Par manjih vesala: *pôr veslôv*
197. -
198. Veslanje jednim veslom na krmi: *šijavôga*
199. Veslati unatrag: *šijâti*
200. Zaveslaj: *palôda*
201. Jarbol: *jôrbu(l)*
202. Kosnik: *pinûn*
203. Temeljnica jarbola: *ždrûlja*
204. -
205. Vrh jarbola: *pômul*
206. Dvorogo drvce na jarbolu za privezivanje konopa: —
207. Koloturnik za jedrene konope: *tâlja, bocêl*
208. Pripone jarbola: *sôrtige*
209. -
210. Leto, zaponu jarbola: *štrâj*
211. Jedro: *ïdro*
212. Latinsko, trokutno jedro: *ôštro ïdro*
213. Lantina: *lantîna*
214. Čelo lantine: —
215. Zadnji dio lantine: — [zadnji dio jedra je *uoštarô*]
216. Četverokutno oglavno jedro: *rûnda*
217. Četverokutno sošno jedro: *triêva*
218. Gornja motka četverokutnog jedra: *guôrnja lantîna*
219. Bum, donja motka četverokutnog jedra: *duônja lantîna*
220. Konop za podizanje lantine: *gindarêše*
221. Konop koji drži latinu priljubljenu uz jarbol: *fûnda*
222. Konop kojim se čelo lantine ili buma vezuje za jarbol: *uôrca* (sg.), *uôrce* (pl.)
223. Konop kojim se regulira položaj latinskog jedra u odnosu na os broda: *brâc*
224. Poža, poja: *pôža*
225. Flok: *flòk*

226. Krojke jedra: *fêre*
227. Porubnik jedra: a) ušiveni, b) vanjski: a) *mòzak*; b) —
228. Ojačani dio jedra: *rinfuôrc*
229. Prsten za provlačenje jedrenih konopa: *radônča*
230. Dio jedra za podvezivanje: *trcaruôli*; © *gajète su imâle sâmo imbròji*
231. Uzice za podvezivanje jedra: *marafûnì za trcaruôli*; © *tuô gajète nisù imâle, sâmo braciêre*.
 Drugi ispitanik to ipak opisuje na gajetama.
232. Priveznice jedra za latinu: *marafûnì*
233. Konopi za stiskanje gornjeg dijela jedra: *imbròji*; © *šâgula* je konop za omatanje smotanog jedra
234. Priveza: *cîma, krôjna*
235. Omotati privezu oko bitve: *učinìti vuôtu, voltâti*
236. Jaki konop sa sidrom koji se baca u more u slučaju nevolje: —
237. Razni brodski konopi: *lancôna* – debeli, *saùza* – tanak, *škandôlj* – konop za potezanje uz kraj (*škandaljâti*)
238. Uzao: *ùzo*
 → Vrste uzlova. *muškì ùzo, žênski ùzo, mezovôlta, pàšnjak*
239. Upletati konope: *pijumbîvâti*
240. Podnica: *pajuôli*
241. -
242. Rašlje za odlaganje spuštene lantine i vesala: © *nismò s tin baratâli*
243. Brodsko vitlo: *vînc*
244. Sustav od dva koloturnika: *parânak*
245. Drveno brodsko vjedro: *bujuô*
246. Ispolac: *pâlj*
247. Izbacivati vodu iz broda ispolcem: *paljiti*
248. Dubinomjer: *pjumbîn*
249. Bokobran: *gvardelôj, pajèt*; © *stôri su bãš zvôli gvardelôj*
250. Pritega, sovrnja: *saûrna*

5. ANALIZA GRADE

U ovom dijelu završnog rada usporedit ću prikupljenu građu s pomorskim nazivljem u obližnjim mjestima Kali i Nevidane. Izvor za pomorsko nazivlje u Nevidanima jest Milolovićev završni rad *Tradicionalno pomorsko nazivlje u mjestu Nevidane* [12], a za nazivlje u Kalima Vuletićev i Skračićev članak *Iz kaljskoga tradicionalnog pomorskog i ribarskog leksika* [11]. U nastavku koristim sljedeće kratice: K – Kali, N – Nevidane, P – Preko.

Usporedba preškog i kaljskog pomorskog nazivlja iznijela je na vidjelo nezanemariv broj razlika, iako je riječ o susjednim mjestima, na primjer: središnje pasmo *prmezo* (P) – *kontra kolumba* (K), palubni otvor *purtela* (P) – *škafa/bokaporta* (K), pragovi za saonice *palonke* (P) – *poluge* (K), vitlo za istežanje broda na suho *vinć* (P) – *mulinie* (K), zaveslaj *paloda* (P) – *voguada* (K), koloturnik za jedrene konope *talja/bocel* (P) – *bucie* (K), konop za podizanje lantine *gindareše* (P) – *gindac* (K), kljun na provi leuta *špirun* (P) – *pilun* (K). Također, valja istaknuti prešku riječ za privezu *cima* kao i kod Kaljana, no Prečani koriste također naziv *krojna*. Kako Kaljani, tako i Prečani danas bokobran nazivaju *pajet*, no u Preku postoji i stariji naziv *gvardelaj*. Kod nekih drugih pojmova, preški i kaljski nazivi razlikuju se samo po glasovnim obilježjima (npr. po tipičnom kaljskom diftongu *ua*, čemu u preškom govoru odgovara dugo *o*, a u standardnom jeziku *a*, ili po kaljskom zatvaranju $a > u$ ispred *n*), na primjer: *šijoleta* (P) – *šoleta* (K), *korba/glova* (P) – *gluava* (K), *capul* (P) – *cuopul* (K), *mrtva bonda/muroda* (P) – *muruada* (K), *monkul* (P) – *munkul* (K), *voži* (P) – *vuaži* (K), *macola* (P) – *macuola* (K), *ormati* (P) – *uormati* (K), *onkare* (P) – *uankore* (K), *moćak* (P) – *muačuak* (K), *vitica* (P) – *bitica* (K), *paroda* (P) – *paruada* (K), *žerun* (P) – *žarun* (K), *pala* (P) – *puala* (K), *štrop* (P) – *štruop* (K), *jorom* (P) – *juarun* (K), *šijavoga* (P) – *šijavuoga* (K), *jorbu* (P) – *juarbu* (K), *sortige* (P) – *suartige* (K), *rinfuorc* (P) – *refuorc* (K), *uzo* (P) – *uzalj* (K), *učini vuotu* (P) – *učini uotu* (K), *pajuol* (P) – *pajuo* (K), *polj* (P) – *pualj* (K), *paljiti* (P) – *pualjiti* (K).

Treba istaknuti da u nemalom broju slučajeva, kada se kaljski i preški nazivi uopće ne podudaraju, preški nazivi nalaze jasne paralele u murterskom i betinskom pomorskom nazivlju. Tako Skračić u članku u nazivlju murterske gajete [13] donosi *gindareše*, *gvrdelaj*, *krajna*, *palada*, *purtela*, *talja*. Ti su nazivi i betinski, kako se vidi iz Filipijeva rječnika betinske brodogradnje [14]. Ovakva podudarnost zasigurno je trag utjecaja Betine, kao glavnoga

brodograditeljskog središta u sjevernoj Dalmaciji, na formiranje pomorskoga nazivlja u Preku, kada se zna da je većina preških gajeta izgrađena upravo u Betini.

Usporedbom preškog nazivlja s neviskim nazivljem pokazuje sljedeće razlike: tjesnac *štret* (P) – *tražet* (N), travnato dno *voliga* (P) – *maha* (N), pjeskovito dno *sabunika/sabuničina* (P) – *bilo* (N), oštro dno *grote* (P) – *tanjadur* (N), olujni oblaci na zapadnom horizontu *kaloda* (P) – *kora* (N), nagla promjena razine mora *šćigaica* (P) – *štiga* (N), jugozapadni vjetar *dešoto* (P) – *donjak* (N), maglušтина *foškaica* (P) – *kalig/magla* (N), srednji otvoreni dio broda *korito* (P) – *santina* (N), rubna letvica ili bokoštitnica *kordun* (P) – *pas* (N), sponja sa sjedenje *katinela* (P) – *banak* (N), sidreni krak *mara* (P) – *rog* (N), jedan zaveslaj *paloda* (P) – *vogada* (N), kosnik *pinun* (P) – *baštun* (N), koloturnik za jedrene konope *talja/bocel* (P) – *boce* (N), temeljnica jarbola *ždrulja* (P) – *drulja* (N), ojačani dio jedra *rinfuorc* (P) – *grativo* (N), vitlo za istežanje broda na suho *vinć* (P) – *munive/munivel* (N), neotočno kopno *guornji kraj* (P) – *talaferma* (N), i zanimljivo dubinomjer *pjumbin* (P) – *škandalj* (N), dok je u Preku *škandolj* naziv za konop kojim se brod poteže uz kraj, obično kada nema vjetra ili u slučaju kakve nevolje (*škandaljati*).

Valja istaknuti da su i u Preku zabilježeni neki specifični sjevernodalmatinski nazivi koje ne nalazimo drugdje. Čini se da je apsolutno jedinstven naziv za temeljnicu jarbola *ždrulja*, koji je zabilježen još samo u Kalima i na Ošljaku te, kao *drulja*, u Nevidanima i Kraju na Pašmanu. Na ostatku Jadrana ovaj je stari, očito domaći naziv, potisnuo mnogo rašireniji termin mletačkoga porijekla *škaca*. Naziv za jugozapadnu stranu svijeta, iz koje puše *donjak* ili *lebić*, u Preku je *japrak*. To je stara posuđenica koja u konačnici potječe od latinske riječi *africus* [1], a karakterističan je za sjeverozapadne zadarske otoke. Zabilježen je i u Salima [8], kao i u susjednom mjestu Kali [11]. Ovaj primjer pokazuje kako posuđenice mogu svjedočiti o ranoj prisutnosti Hrvata na moru.

Kako Preko, sve u svemu, nije pomorsko, a osobito ne ribarsko mjesto, u mojoj građi nedostaje naziva za neke pojmove koji su u Kalima itekako poznati, kao što je npr. *griplja* konop za oslobađanje sidra.

6. ZAKLJUČAK

Kako su Kali imale važnu ulogu u stvaranju ribarskog leksika u sjevernoj Dalmaciji i šire, tako je Betina, kao značajno brodograditeljsko središte, imala jak utjecaj na manja mjesta na sjeveru Dalmacije, pa tako i na Preku. Betinski se i, općenito, murterski utjecaj vidi po nekim riječima koja su zabilježena samo na Murteru i u Preku, kao što je naziv *gindareše* za konop kojim se lantina podiže na jarbol. Utjecaj Betine zasigurno je zaslužan za relativnu ujednačenost brodograditeljskoga nazivlja na Ugljanu i Pašmanu, kako se vidi iz usporedbe preškog, kaljskog i neviskog nazivlja. Ipak, primjeri poput *ždrulja* nasuprot betinskom *škaca* ili *žerun* nasuprot betinskom *rucaj* pokazuju da je i prije širenja betinskoga nazivlja na ovome prostoru postojala mala brodogradnja sa svojim nazivljem.

Jedinstvenost ugljanskih govora posljedica je geografskih odlika prostora, ali i povijesti naseljavanja otoka. Mnogi pomorski nazivi koji su se upotrebljavali u puku danas su zaboravljeni. Vidi se to po tome što nisam uspio prikupiti sve pojmove zastupljene u upitniku JAPRK-a. Međutim, mogu reći da sam zadovoljan što sam bio uspješan u prikupljanju nazivlja za latinsko jedro i njegovu opremu, s obzirom na to da se jedro u Preku već odavno ne koristi. Nadam se, na koncu, da sam ovim završnim radom i građom koju sam zabilježio uspio dati doprinos očuvanju jezične baštine i tradicionalne pomorske terminologije u Preku.

7. POPIS LITERATURE

- [1] P. SKOK.: "Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika", JAZU, Zagreb; 1971-1974.
- [2] P. SKOK.: "Od koga jadranski Jugosloveni naučiše pomorstvo i ribarstvo. Naša pomorska i ribarska terminologija", Jadranska straža, Split, 1933.
- [3] ...: "Naputak za prikupljanje narodnih pomorskih naziva", Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1950.
- [4] V. ŽUKLIĆ.: "Kako se živi i kako se će zove na brodu", u "Nerezinski libar", Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, Nerezine, 2009., p.187-198.
- [5] R. VIDOVIĆ.: "Pomorski rječnik", Logos, Split, 1984.
- [6] A. I SIMOVIĆ (ur.): "Pomorski leksikon", Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1990.
- [7] B. JURIŠIĆ.: "O našoj pomorskoj terminologiji", Pomorski zbornik Vol. 1, 1962., p. 451-468.
- [8] M. DEANOVIĆ.: "Lingvistički atlas Mediterana III. Anketa u Salima na Dugom otoku", Rad JAZU Vol. 348, 1967., 27-60.
- [9] G. FILIPI, B. BURŠIĆ GIUDICI: "Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora", Zagreb / Pula, Dominović / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli / Znanstvena udruga Mediteran, 2013.
- [10] N. VULETIĆ, V. SKRAČIĆ.: "Vers un atlas de la langue de la mer en Dalmatie et Kvarner: le projet *JAPRK*", Géolinguistique Vol. 16, 2017., p. 91-105.
- [11] N. VULETIĆ, V. SKRAČIĆ.: "Iz kaljskoga tradicionalnog pomorskog i ribarskog leksika", u J. FARIČIĆ (ur.), "Kali", Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., p. 443-451.
- [12] M. MILOLOVIĆ.: "Tradicionalno pomorsko nazivlje u mjestu Neviđane", Sveučilište u Zadru, Zadar, 2016. [završni rad]
- [13] V. SKRAČIĆ.: "Kurnaska gajeta – sveti brod", Čakavska rič Vol. 31, 2004., p. 33-51.
- [14] G. FILIPI.: "Betinska brodogradnja: etimologijski rječnik pučkog nazivlja", Županijski muzej u Šibeniku, Šibenik, 1997.

8. SAŽETAK

Ovaj je rad doprinos dokumentiranju tradicionalnoga pomorskog nazivlja u mjestu Preko na otoku Ugljanu. To je nazivlje danas izrazito ugroženo zbog napuštanja drvene brodogradnje i plovidbe tradicionalnim tehnikama, uključujući latinsko jedro. Građa je prikupljena od izvornih govornika metodom polustrukturiranog intervjua i metodom elicitanje uz primjenu upitnika projekta JAPRK. Uvodni dio rada sadrži osvrt na prethodna istraživanja te na pomorsku baštinu Preka. U središnjem dijelu rada donosi se građa. Slijedi komparativna analiza građe, u kojoj se pomorsko nazivlje u Preku uspoređuje s nazivljem susjednoga mjesta Kali (važne ribarske luke), mjesta Nevidane na susjednom otoku Pašmanu te s pomorskim nazivljem Betine, kao najvažnijega središta drvene brodogradnje u ovom području. Usporedba je iznijela na vidjelo dosta razlika u leksiku dva susjedna mjesta, uz izrazitiji utjecaj Betine na pomorsko nazivlje u Preku nego u Kalima, ali i vrijedne ostatke starijega nazivlja koje je specifično za zadarsko otočje.

Ključne riječi:

Preko

Otok Ugljan

Pomorstvo

Tradicionalno pomorsko nazivlje

Brodogradnja

Latinsko jedro

9. SUMMARY

Traditional Maritime Terminology in Preko

This paper is a contribution to documenting the traditional maritime terminology in the village of Preko (island of Ugljan). This terminology is nowadays seriously endangered due to the demise of the wood boat building practice and of the traditional navigation techniques, including the lateen sail. The corpus was collected *in loco* from native speakers, using the methods of semi-structured interview and direct elicitation, whereby the JAPRK questionnaire was applied. The introductory part of the paper presents an overview of the research in the field and of the maritime tradition of Preko. The corpus occupies the central part of the paper. In what follows, the traditional maritime terminology of Preko is compared with the ones of the neighbouring village of Kali (an important fishing port), of the village of Nevidane on the neighbouring island of Pašman, as well as with the maritime terminology of Betina, the most important centre of the traditional boat building in the area. The comparison shows a fair amount of differences between two neighbouring villages, whereby the influence of Betina in the levelling of the maritime terminology is heavier in Preko than in Kali, but also some precious relicts of the older maritime terminology, characteristic of Zadar archipelago.

Keywords:

Preko

Island of Ugljan

Navigation

Traditional maritime terminology

Wood boat building

Lateen sail